

УДК 821.133.1:82-16:82.0-84
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/23.166198>

Тетяна ПОНОМАРЕНКО,
аспірант кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) t.ponomarenko@ukr.net

АФОРИСТИЧНІСТЬ ПОЕТИКИ РЕНЕ ШАРА

Статтю присвячено творчості представника французького сюрреалізму Р. Шара, поезія якого характеризується афористичністю. Особлива поетична форма його мислення знайшла вираження в мові, дозволила відбити глибокі життєві спостереження в короткій і лаконічній формі. Поезії Р. Шара – скриня мудрих думок, філософських суджень, життєвих узагальнень. Теми афоризмів, що найчастіше зустрічаються: природа, поет і поезія, людина та її буття, життя і смерть. У статті представлений загальний погляд на тематику і своєрідність афористичних виразів Р. Шара.

Ключові слова: афоризм, поезія, поетика, Рене Шар.

Tetyana PONOMARENKO,
PhD student of the department of romance philology and translation
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhia, Ukraine) t.ponomarenko@ukr.net

RENE CHAR'S APHORISM

The article is devoted to the works of one of the prominent French poets Rene Char who became famous by poems written during the occupation of France, after which the attention to his work did not fade. His poetry is characterized by complex imagery, irregular rhyming and fine work with rhythm. All of his lyrics, both pre-war and later years, are a pursuit of the unusual and inexpressible. The poet tries with the help of fantasy to transform these or other real phenomena into images that are unexpected, grotesque, incomprehensible. R. Char was a master of poetic brevity, which he achieved by the use of the ellipse, the aphorism, the terse image, and the "heraclitic" phrase, the merging of contradictory ideas. He doesn't just connect abstract senses with abstract ones or actual with actual, he combines the concepts which seem to be irreconcilable at first sight. The result is a poetry (including prose poems) that is austere, dense, and somewhat difficult. Impressions received from the outside world lose in Char their sensual concreteness and, fancifully connecting with each other, give as a result random images that reflect only the highly subjective associations of the poet. The aphorisms of Rene Char are short, although many are longer than one sentence, and they convey the essential about a variety of subjects; but they express an emotion as well as a truth. They are all poetic aphorisms, and they have unique qualities that transcend any attempt at precise description or definition. The illuminating flash, a brevity that is complex and dense, a dynamic life-giving power – these are the qualities that characterize all Char's aphorisms. From the beginning of his literary career Char seems to have adopted instinctively an aphoristic style, and aphorisms have been an integral part of his poetry from his first volume, "Arsenal" to "Faire du chemin avec...". In his use of the aphorism Char has been influenced by predecessors such as Lautreamont and Rimbaud and also philosophers Empedocles and Heraclitus. It is possible to discern three subjects which preoccupy and inspire Char: nature, poetry, man and the human condition. For him, poetry and truth have always been, as he says in "Partage formel", synonymous; and throughout his work esthetic and moral values are invariably fused. His aphorisms are exemplary witnesses of a loyal and remarkably fertile struggle to reconcile the demands of both life and art.

Key words: aphorism, poetry, poetics, Rene Char.

Постановка проблеми. Рене Шар (1907–1988) – французький поет, один із найбільших ліриків ХХ століття. Його поезія вивчається у французьких ліцеях і університетах. У франкомовних країнах про Р. Шара написано безліч робіт як загального, так і спеціального характеру (О. Belin, Gérard de Cortanze, R. Lancaster), чого, на жаль, не можна сказати про українське та російське літературознавство, де він залишається «прохідною фігурою», одним із багатьох поетів Опору. Дослідники творчості Р. Шара вважають його майстром

афоризмів, але наразі ця область його творчості не піддавалася серйозному вивченню, що становить **актуальність** даного дослідження.

Метою статті – вивчення тематики та своєрідності афористичних виразів, якими насичена поезія Р. Шара. Виходячи з мети, **об'єктом** дослідження є поезія Р. Шара, а **предметом** – його афористична манера письма.

Виклад основного матеріалу. «Афоризм» походить від грецького «афорісмос» (короткий вислів) і, як правило, означає: а) коротке виразне

висловлення, яке містить у собі узагальнюючий висновок; б) влучне судження, висловлене в образній, іноді парадоксальній і незвичній формі; глибока, завершена думка, що прагне істини узагальнення, це думка певного автора в максимально стислій, високохудожній формі (Кунин, 2005: 253; Куньч, 1997: 32). Афоризм належить до того малого жанру (за М. М. Бахтиним), навіть можна сказати мікрожанру, в якому стислість доведена до максимуму, частіше за все він складається з однієї фрази, що орієнтує читача на певні роздуми, асоціації. Афоризм характеризується глибиною виразності та завершеністю думки, узагальненням інформації, стислістю, художністю свого оформлення.

Афористичність – характерна риса всієї творчості Р. Шара. Афористичні висловлювання виражають його філософське і життєве кредо. Індивідуально-авторські афористичні одиниці у творах Р. Шара є мудрими думками, цитатами, крилатими висловами. Говорячи про афористику Р. Шара, ми не ставимо перед собою мету розмежувати ці поняття, оскільки всі названі форми відрізняються глибиною змісту і чіткістю формулювання. Тому всі індивідуально-авторські афористичні висловлювання Р. Шара ми розглядаємо як афоризми – короткі виразні вислови. Вони містять глибоку думку і органічно вплетені в художню тканину творів поета.

Афоризми Р. Шара – це дійсно маленькі словесні шедеври, сплав розуму і краси, які дуже стійкі і кожне слово займає у них постійне місце. І жодне з них не можна ні додати, ні прибрати (Пор.: Федоренко, 1990: 3).

Афористичні висловлювання Р. Шара – це містка форма художнього відображення дійсності, вони відбивають особливе, творче осмислення світу, життя, людини, відрізняються здатністю передати глибокі життєві спостереження в яскравій, лаконічній формі. У змістовній основі афористичних суджень Р. Шара лежить істина, що відкрилася йому в результаті узагальнення і поетичного оформлення накопиченого життєвого досвіду. Їм властива широка тематична різноманітність. Теми афоризмів торкаються сфер людського буття. На них лежить відбиток епохи, історичних умов, вони освітлюють філософські питання. Зачіпаючи названі проблеми, поет передає людям власний погляд на них. Тематика афоризмів Р. Шара виражена в ключових словах, які найчастіше в них зустрічаються і несуть основне ідейно-смісловне навантаження.

Афоризми Р. Шара короткі, хоча багато з них довші за одне речення, і вони зберігають у собі

правдивість, але також виражають емоції. Усі його афоризми поетичні і мають унікальні якості, які перевищують будь-яку спробу точного опису або визначення.

Із самого початку свого літературного шляху Р. Шар інстинктивно перейняв афористичний стиль, і афоризми були невід'ємною частиною його поезії від його першої збірки, «Arsenal» (1929), і до «Faire du chemin avec...» (1976).

Афоризми різняться за тематикою, ідеєю і почуттями, а також за своєю структурою (деякі з них синтаксично складні); вони становлять збірку або частину збірки і знаходяться у ключових місцях від збірки до збірки, вони ніби створюються за зразком і пов'язані між собою, організуючи тематичну та ідейну єдність усієї книги. Це один із багатьох парадоксів Р. Шара, і така послідовність досягається значною мірою за допомогою поетичних фрагментів.

У своєму використанні афоризмів Р. Шар піддався впливу попередників, наприклад, Лотермона і Рембо. Сюрреалізм також відіграв свою роль. Р. Шар 1929–1939 рр. входив до складу сюрреалістів, і саме в цей період своєї творчості він створив і розвинув один із головних принципів: зіставлення протилежних одне одному образів. Він надає перевагу свідомому методу і створює дивні образи, що протиставлені один одному у строгих межах афоризму. Завдяки афористичній формі ці образи наділені надзвичайною напругою і потужністю. Удар від електричного розряду несподіванки і задоволення, яке сюрреалісти отримували тільки в потоці їх «автоматичного письма», Р. Шар послідовно досягав завдяки афоризмам.

На Р. Шара також вплинули роботи досократівських філософів Емпедокля, Геракліта і Гіппократа, який імітував стиль Геракліта і вперше використав термін «афоризм», щоб описати свої власні, головним чином медичні, приписи. Важливо, що Р. Шар вибрав дві грецькі цитати, першу – Геракліта, другу – Емпедокля, як епіграфи для збірки «Marteau sans maître»: «*Il faut aussi se souvenir de celui qui oublie le chemin*» (Seguin, 1969: 337). Дві з його головних тем – поїздка і невідоме – містяться в афоризмі Геракліта, «*One must remember also the man who forgets which way the road leads*» (Hackett, 1977: 370). Р. Шар описав Геракліта як «*l'homme magnétiquement le mieux établi*». Під впливом ідей Геракліта його твори пронизані афоризмами, і його переконання в тому, що все перебуває у стані вічних змін і єдність – результат конфлікту протилежностей. Але терміни Р. Шара поетичніші, і для нього «opposites» є «tangibles». Він пише про «*exaltante alliance des contraires*» і в «Recherche

de la base et du sommet» він надає їм чуттєві, конкретні форми: чайки і акули, зірки і вугілля, гірської вершини і гірського потоку і так далі.

Можна виділити три теми, які захоплюють і надихають поета: природа, поезія, людина і людське буття. Природа для Р. Шара означає *L'isle-sur-sorgue au Vaucluse*, місце, де він народився. Його флора, фауна і географічні особливості в його віршах більше, ніж фон; вони – джерело його найбільш характерних зображень і тем. Він безпосередньо вигукує: «*Étant dans ce pays, étant de ce pays, ce que j'ai mis dans la poésie, c'est ce que la nature me donnait*»; природа Провансу була часто відправною точкою для його афористичної форми. Він бачить прованську сільську місцевість як «*toute en paysages aphoristiques*» і як приклади наводить *Fontaine-de-vauchuse* і *Alpilles*. Р. Шар бачить природу як одвічного Поета, який створив і продовжує створювати образи – щілини в скелі, весні води, дерево у цвіті – подібні до глибоко істотних афоризмів або речень.

Р. Шар оспівує природу Провансу в афористичному твердженні про своє дитинство і навчання: «*L'aubepine en fleurs fut mon premier alphabet*». Простота твердження, правильний синтаксис, близькі іменники «*aubepine*» і «*alphabet*» створюють цей герметичний афоризм, який безпосередньо доступний читачеві. Але найпростіші з його афоризмів багаті асоціаціями і мають багато значень. «*Aubepine*», який прослідковується в чотирьох інших віршах, виражає чіпкі стосунки між природою і людиною, дитиною і поетом, початком і кінцем, зростанням і розквітом, минулим і майбутнім. Крім того, «*aubepine*» символізує як невинність дитинства, так і ідеал автора: «*la tâche pure au-dela de l'écriture souillée*» (Hackett, 1977: 371). У багатьох афоризмах посилення на природу розширюються від особистого до загального: «*Le fruit est aveugle. C'est l'arbre qui voit*» (*Feuillets d'Hypnos*), «*J'aime l'homme incertain de ses fins comme Test, en avril, l'arbre ruitier*» (*À une sérénité crispée*), «*Chêne par derision fougueux, chêne à l'attache, entouré de décombres*» (*À une sérénité crispée*), «*L'oiseau et l'arbre sont conjoints en nous. L'un va et vient, l'autre maugrée et pousse*» (*À une sérénité crispée*).

Афоризми про поезію часто зустрічаються у творах Р. Шара, а в деяких його збірках є розділи, присвячені майже виключно темі про сутність і функції поета, поезії, уяви і образу.

Вірші-поезії Р. Шара створюють його специфічну художню поетику, де поет ніколи не розглядається як героїчна фігура, пророк, а як просто людина. Повстання і боротьба поета знаходяться

в центрі поетики Р. Шара, а афоризм «*Au centre de la poesie, un contradicteur t'attend. C'est ton souverain. Lutte loyalement contre lui*» визначає перший обов'язок поета. В одному реченні Р. Шар виразив засудження тяжкої боротьби і радість від творіння: «*Le poème est ascension furieuse; la poesie, le jeu des berges arides*» (*Feuillets d'hypnos*).

Не всі афоризми в поезії напружені, із суперечливими ідеями і словами, що створюють енергію: «*Le poète, susceptible d'exagération, évalue correctement dans le supplice*» (*Feuillets d'hypnos*). Афоризм малює боротьбу між натхненням, поемою і поетом і показує його в різних ролях, як, наприклад, «*conservateur des infinis visages du vivant*» (*Feuillets d'hypnos*) або «*veilleur éphémère du monde à la lisière de la peur*» (*En trente-trois morceaux*). На відміну від гераклітичних фрагментів, які нагадують догматичні твердження, афоризми Р. Шара адресовані громадськості, тому, хто відчуває особисту відповідальність (Hackett, 1977: 372).

Щодо афористичної тематики людини та людського буття, то такі афоризми відрізняються динамічністю, образністю і поетичністю. Р. Шар гостро усвідомлює, як і будь-який мораліст, людські недоліки, лютість людини до людини (що рідко згадується в його віршах і ніколи цинічним чином). Він скоріше цілитель, ніж аналітик, і людські недоліки розглядаються через його непопулістську віру в життя і його віру в те, що людина створена «*pour des moments peu communs*» і може самостійно перетворити хоча б частину своєї внутрішньої темряви на світло.

Так, в афоризмах про смерть гостріше всього відчувається вся глибина і щирість данини поета до життя, «*notre vie des moissons et des deserts*». Такі афоризми варіюються від ніжності і співчуття до глибокого песимізму та хаосу його сучасності. Р. Шар розмірковує не тільки про особисту смерть, а також можливість смерті цивілізації. Споглядання за людською трагедією надає таким афоризмам сувору простоту і нагадує собою твердження Геракліта: «*Man, like a light in the night, is kindled and put out*» (Hackett, 1977: 370).

Для Р. Шара кінець такий же простий і таємничий, як початок. Є обмін або віддача; але є також повернення і перетворення. І поет говорить про смерть: «*Mourir, c'est passer à travers le chas de l'aiguille après de multiples feuillaisons. Il faut aller à travers la mort pour émerger devant la vie, dans l'état de modestie souveraine*». Біблійні образи вказують на іронічний контраст між християнською вірою і поетичною вірою Р. Шара і Геракліта (Seguin, 1969: 340).

Висновки. Р. Шар взяв афоризм як традиційний і незначний літературний жанр і перетворив його на гнучкий інструмент вираження своєї думки. Його афоризми охоплюють різноманітні теми: від одвічних любові, краси, смерті, до тем природи, моральних заповідей, поезії, людини і її буття.

Лаконічні вірші-афоризми Р. Шара несуть більше смислове навантаження, ніж розгорнутий фрагмент вільного вірша. Можна виділити у творчому здобутку Р. Шара окремі способи, що вводять різні принципи художньої інтерпретації життєвого матеріалу. Афористичні вірші тяжіють до прозорості думки, до наказової інтонації,

що скорочує відстань між поетом і читачем, до лаконічної безперечної життєвого уроку. Захоплення Р. Шара цією поетичною формою можна розглядати певною мірою як реакцію на надмірно обтяжливу затемненість його власних віршів, які залишилися для читача дивом за сімома замками. Для нього поезія і істина синонімічні; і у всіх його роботах естетичні і моральні цінності незмінно зливаються. Його афоризми є зразковими свідками лояльної і надзвичайно родючої боротьби, щоб примирити вимоги як життя, так і мистецтва.

Подальшою темою дослідження афористики поезії Р. Шара будуть саме лінгвостилістичні засоби їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Дубна : Феникс+, 2005. 488 с.
2. Куньч З. Риторичний словник. Київ : Рідна мова, 1997. 341 с.
3. Федоренко Н. Т. Афористика. Москва : Наука, 1990. 419 с.
4. Char R. *Fureur et mystère*. Paris : Gallimard. 1967. 215 p.
5. Fontanille J. Maximes et aphorismes dans Feuillet d'Hypnos. *L'Information Grammaticale*. 1990. № 45. P. 34–42.
6. Hackett C. René Char and the Aphorism. *World Literature Today*. 1977. Vol. 51. № 3. P. 369–373.
7. Kushner E. René Char, poète. *Liberté*. 1969. № 11(6). P. 63–72.
8. Seguin M. René Char, poète héracliteen. *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*. 1969. № 3. P. 327–334.

REFERENCES

1. Kunyn A.V. Kurs frazeolohyyi sovremennoho anhlyjskoho iazyka [Modern English Phrqseology Course].Dubna : Fenyks+, 2005. 488 p. [in Russian].
2. Kun'ch Z. Rytorychnyj slovnyk [Rhetorical Vocabulary] / Zoriana Kun'ch. – K., Ridna mova, 1997. 341 p. [in Ukrainian].
3. Fedorenko N. T. Aforystyka [Aphoristics]. M., Nauka, 1990. 419 p. [in Russian].
4. Char R. *Fureur et mystère*. Paris, Gallimard. 1967. 215 p.
5. Fontanille J. Maximes et aphorismes dans Feuillet d'Hypnos // *L'Information Grammaticale*. 1990. № 45. P. 34–42.
6. Hackett C. René Char and the Aphorism // *World Literature Today*. 1977. Vol. 51. № 3. P. 369–373.
7. Kushner E. Rene Char, poete // *Liberte*. 1969. № 11(6). P. 63–72.
8. Seguin M. Rene Char, poete héracliteen // *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*. 1969. № 3. P. 327–34.